

YERYÜZÜNDE SÜREKLİ BARIŞ VE AVRUPA BİRLİĞİ SORUNU

Ord. Prof. Dr. H. V. VELİDEDEOĞLU

12 Temmuz 1971'de hayata gözlerini yuman Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Doçenti Dr. Cem Sar'ın anısına bu fakültece yayımlanacak olan armağana, kendi branşımız olan Medeni Hukuk konusunda değil, rahmetlinin branşı olan Devletler Hukuku konusunda bir yazı göndermeyi uygun bulduk ve —eski ve yeni yayınlarımızdan yararlanarak— aşağıdaki yazıyı hazırladık. Siyasal Bilgiler Fakültesi idaresinin, fakülte öğretim üyelerinin ve özellikle sayın ve değerli meslektaşlarım, Prof. Seha Meray ile Prof. Dr. Mehmet Gönlübol'un bu Armağanın çıkmasında harcadıkları çaba ve gösterdikleri vefa duygusu gerçekten övülmeye değer. Rahmetli Prof. Fikret Arık Armağanından sonra Doç. Cem Sar armağanı da bu Fakültenin şerefli geçmişine şerefler katacaktır.

SÜREKLİ BARIŞ VE BİRLEŞİK AVRUPA DÜŞÜNCESİNİN ÖNCÜLERİ

I. Hugo Grotius (1583-1645) :

Devletler Hukuku'nun babası sayılan Hugo Grotius ülkücü bir insandı. En iyi ve en ideal hukukun insan doğasında zaten bulunduğunu ve insanlara düşen işin bu ideal hukuku bulup çıkarmak ve kurallaştırmaktan başka bir şey olmadığını kabul eden «Tabiî hukuk nazariyesi» de bu bilginin kaleminde en üstün atılımını yapmıştı. Bazı yönlerindeki aksaklıklara rağmen, sadece duyguya ve akla dayanan bu gibi kuramların, toplumların düzenine ve iç yapısına ve hukukun oluşuna yaptığı olumlu etkiler asla inkâr edilemez. Toplum olaylarını sadece dogmatik, ya da pozitivist ve determinist bir görüşle ele alan ve bu düzenin oluşum ve gelişiminde aklın

ve ideal duyguların rolünü tanımayan doktrinler kısır kalmağa mahkûmdur. Grotius «*Savaş ve Barış Hukuku*» başlıklı ünlü eserinde der ki :

«Bu esere (Savaş Hukuku) başlığını vermekle araştırmak istediğimiz nokta şudur : Önce haklı olan savaş var mıdır? Sonra savaşta haklı olan şey nedir? Zira «hukuk» sözcüğü burada haklı olandan başka bir anlam taşımaz ve bu da olumlu olmaktan çok, olumsuz bir anlamdır; şöyleki, «hukuk haksız olmayan şey»dir. O halde haksız olan şey, akla sahip yaratıklar topluluğunun doğasına iğrenç gelen şeydir.»¹

Devletler Hukukunu, hukukun bir dalı olarak kuran Grotius'un bütün amacı, devletler topluluğunda hukuku ve yasayı egemen kılmaktır. Yukarıda adı geçen eserin başlangıcında, hukukun kaynağını, toplum halinde yaşama ihtiyacında bulunan Grotius bunu: «Başkasının varlığına dinsel bir saygı ile saygı göstermek ve ondan eline geçeni geri vermek; sözünde durmak; kusuru ile sebep olduğu zararı ödemek gereklidir» sözleriyle özetleyerek, din ve ahlâk kurallarının bu ilkelerini bir hukuk bilinci olarak, bundan yaklaşık olarak dört yüz yıl önceki insan kafalarına yerleştirmek istemiştir. O, bu eserinde, tanınmış Romalı hukukçu *Çicero*'nun dahi: «Kendi kişisel çıkarı için başkasının malını gaspetmek, doğaya aykırıdır» dediğini ve böyle davranılırsa insanlığın ve ortak insanlık yaşamının mutlaka yıkılacağını ispat ettiğini söyler.² Böylece Grotius bütün dünyada devamlı barış ilkesini yerleştirmek için çaba harcamış olan bir düşündür.

II. William Penn (1644-1718):

İngiliz bilginlerinden ve din adamlarından William Penn, devletler arası anlaşmazlıkları çözüme bağlamak üzere Avrupa devletlerinin temsilcilerinden oluşan bir kurum meydana getirmeyi düşünmüş ve bunun için 24 maddelik bir proje hazırlamıştı. Bu projenin 1. maddesinde aynen şöyle denilmektedir: «Avrupa'da egemen olan prensler barışın ve düzenin korunması için, atayacakları delegeler aracılığıyla «Devletler Meclisi» veya «Parlamento» gibi genel bir «Diyet Meclisi» halinde toplanmayı kararlaştırmalı ve o ada karşılıklı olarak uygulayacakları ve uyacakları adalet kurallarını saptamalıdır.»³ Penn'in ölümünden tam iki yüzyıl sonra kurulan Millet-

¹ *Le Droit de la Guerre et de la Paix*, (Traduction Pradier-Fodéré, livre I, chapitre I, paragr. 3).

² Le Fur, *Recueil de textes de droit international public*, s. 20-22.

³ Le Fur, *a.g.e.* s. 24

ler Cemiyeti (Cemiyeti Akvâm) ve II. Dünya Savaşından sonra kurulan «Birleşmiş Milletler» kurumu bize onun ülkücü projesinin —zamanında birçok politika entrikaları yüzünden başarıya ulaşamayan— bir örneğini vermektedir.

III. Abbé de Saint-Pierre (1658-1743) :

Asıl adı Charles-Îréné Castel olan bu bilgin, «Avrupa için sürekli barış projesi» başlığı altında 1713'te bastırıldığı kitabında⁴ Avrupa'da sürekli barışı kurmak ve korumak için hükümdarlar tarafından kabul edilmesi gereken kuralları «temelli» ve «önemli» olarak ikiye ayırıyordu. Temelli kurallarda, ilgili devlet kabul etmedikçe hiçbir değişiklik yapılamayacağını, önemli kurallarda ise devletlerin dörtte üç çoğunlukla uygun görülecek değişiklikleri yapabileceklerini kabul ediyor ve bütün Avrupa devletlerinden oluşan bir «Devletler Meclisi» kurulmasını düşünüyordu. Projenin «temelli» kurallarına giren 8. maddesi şöyle idi :

«Hiçbir hükümdar, Avrupa Meclisince düşman ilân edilenden başkasına karşı silaha başvurmayacak ve savaşa girişmeyecektir; Fakat Avrupa Topluluğu üyelerinden biri hakkında şikâyeti gerektiren bir nokta veya ona karşı bir istek olursa, bunu bir muhtıra ile ve kendi delegesi aracılığıyla, barış şehrindeki Devletler Meclisine verecektir; bu Meclis, komiserleri ve aracıları vasıtasıyla anlaşmazlığı çözmeye çalışır; uzlaştırma olanağı bulunmazsa, Meclis, sorunu, geçici olarak, oy çokluğu ile ve kesin olarak da, dörtte üç çoğunlukla karara bağlar.»

Çok uzun olan bu 8. madde içinde: Kararı kabul etmeyen ve uygulamayan devletin, Avrupa Topluluğuna düşman sayılacağı ve ona karşı savaş ilân edileceği, silâhlarının elinden alınacağı, Avrupa Topluluğuna girmek istemeyenlere de savaş açılacağı yazılıdır. Bunları okurken, I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Milletler Cemiyetinin ve II. Dünya savaşından sonraki Birleşmiş Milletler Anlaşmalarının «müeyyideler» bahsini hatırlamamak mümkün değildir.

IV. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) :

18. yüzyılın en başta gelen düşünürlerinden ve Fransız İhtilâlinin fikir öncülerinden Jean Jacques Rousseau da, kendine göre bir «sürekli barış projesi» hazırlamıştı.⁵ Çok uzun olan ve bazı noktalarında, yukarıda sö-

⁴ Le Fur, *a.g.e.* s. 26

⁵ J. J. Rousseau, *Oeuvres complètes de Pourrat*, s. 406, 421-425, 438, 447: Le Fur-Chklaver, *Recueil de textes de droit international public*, (Paris 1928), s. 30.

zünü ettiğimiz Abbé de Saint Pierre'in düşüncelerinden esinlendiği anlaşılan bu projenin önemli noktaları şöyle özetlenebilir.

Rousseau'ya göre: Avrupa Devletler Topluluğunun bütün üyeleri bugünkü mutsuzluklarını mutluluğa çevirebilir ve aralarında süregelen savaş durumunu sürekli barış durumu ile değiştirebilirler. Bunun için bir Avrupa Konfederasyonu kurulması gereklidir. Fakat bu Konfederasyon genel olmalı ve hiçbir devlet bunun dışında kalmamalıdır. Konfederasyonun bir Adalet Divanı olmalı ve bu Divan, bütün üyelerin saymak ve uymakla yükümlü olacağı kanun ve kuralları saptamalı, gerektiğinde üyeleri zorla yola getirecek silâhlı bir güç kurulmalıdır. Bunları sağlayabilmek için bütün hükümdarlar, her şeyden önce kendi aralarında sürekli ve bozulmaz bir anlaşma yaparak, belirli bir yerde sürekli bir kongre veya «Diyet Meclisi» kurulması için yetkili delegelerini seçmelidirler; anlaşmayı yapan bütün devletler arasında çıkan uzlaşmazlıkları bu Diyet Meclisi, ya hakemlik yapmak, ya da mahkeme gibi yargı yoluyla çözüme bağlamak yetkisine sahip olmalıdır. Konfederasyon her devletin toprak bütünlüğünü garanti edecek ve toprağa ilişkin istekler yüzünden hiçbir zaman silâha, cebir ve zora başvurulmayacaktır. Konfederasyonun kararlarını uygulamayan, savaş hazırlıklarında bulunan, Konfederasyona karşı antlaşmalar yapan, ona karşı direnen veya Birleşmiş Devletlerden birine saldırmak için silâha davranan bir üye devlet, genel düşman ilân olunarak Avrupa Topluluğundan çıkarılacaktır.

Devletlerin böyle bir anlaşma yaparak ona uymaları ve saygı göstermeleri, onların egemenlik haklarını zedelemeyiz; tersine, güçlendirir; zira Konfederasyon her devletin toprak bütünlüğünü garanti etmektedir. Kurulacak kongrede eşit haklı birlikler niteliğiyle, anlaşmazlıkları çözmek, kongrenin kararına uymak, gerçek hakların elde edilmesi ve gerçekten hak olmayan isteklerden vazgeçilmesi demek olur. Esasen başka birine bağlı olmak ile, kendisinin de içinde bulunduğu bir topluluğa bağlı olmak arasında büyük fark vardır. Diyet Meclisine veya Kongreye, devlet güçlerindeki eşitliğe, üstünlüğe veya aşağılığa bakılmaksızın, her devlet sıra ile başkanlık eder.

Avrupa'da sürekli barışın sağlanması, hükümdarları ve ulusları, sürekli olarak yapılan silâh ve tahkimat giderlerinden korur. Devletler sadece Avrupa sınırlarını bekleyecek ve bir de, gerektiğinde, Diyet Meclisi kararlarını zorla uygulattırmakla görevli «Konfederasyon Ordusu»na katılacaklardır. Ancak bu katılma oranı, her devletin besleyeceği bağımsız orduya oranla çok daha ucuza gelecektir.

Rousseau «Avrupa Cumhuriyeti» adını verdiği ve Türkleri dışında bıraktığı bu Konfederasyonun, Avrupa'da savaşı kaldırarak sürekli güveni kuracağını ve hükümdarlarla ailelerinin ve ülkelerinin güvenliğini garanti edeceğini, ticaret özgürlüğünü ve ticaret güvenliğini tam olarak sağlayacağını, ayrıca bu sayede tarımın gelişeceğini, devlet servetinin çoğalacağını ve ulusların mutluluğa kavuşacağını söyler.

V. Emmanuel Kant (1724-1800) :

Büyük filozof Kant «Hukukun Metafizik İlkeleri» adlı eserinin sonuna bir «Sürekli barış projesi» eklemiştir. «İlk maddeler» ve «Son maddeler» olmak üzere iki bölüme ayrılmış bulunan bu projenin ilk maddelerine göre: İçinde yeni bir harbin öğelerini üstü kapalı olarak saklı tutan her anlaşma geçerli sayılmamalıdır. Küçük veya büyük hiçbir devlet, ne değişme, ne de satım veya bağışlama yoluyla, başka bir devlet tarafından iktisap olunamaz. Muntazam ordular zamanla kaldırılmalıdır. Hiçbir devlet başka bir devletin Anayasasına ve hükümet biçimine zorla müdahalede bulunmamalıdır.

Projenin son maddelerine göre ise: Her devletin idarî teşkilâtı cumhuriyetçi olmalı ve kamu hukuku, özgür ve bağımsız devletlerden kurulu bir Federasyon temeline dayanmalıdır.⁶

VI. Lapradelle

20. yüzyılın tanınmış Devletler Hukuku bilginlerinden Lapradelle, Devletler Hukuku Enstitüsüne verdiği «Devletlerin Hak ve Vazifelerine dair Bildiri»⁷ de özet olarak şunları önermektedir:

Her uygar ulus, devlet olarak tanınmasını istemekte haklıdır. Uluslararası görevinin bilincinde olan her devlet, ırk, din ve kuvvet ayırımı gözetilmeksizin, özgür ve hukukça eşittir. Bunlardan hiçbiri, kendi varlığını kurtarmak için olsa bile, kendisini tehdit etmeyen diğerine karşı hiçbir girişimde bulunamaz. Meşru müdafaa müstesna olmak üzere, hiçbir devlet, hakkını elde etmek için barışçı bütün yollara başvurmadan silâha başvuramaz. Devletler topluluğunda savaş, uluslararası mahkemenin bir kararını uygulatmak için bir yaptırım gücü (müeyyide) olmaktan başka bir anlam taşımaz. Bir devletin başka bir devlete veya başka bir devletin vatan-

⁶ Le Fur, *a.g.e.* s. 36

⁷ «Déclaration des droits et devoirs des Etats», *Annuaire de l'Institut de Droit International*, 1921, s. 207, Le Fur, *aynı eser*, s. 54-55.

daşlarına verdiği zarar giderilmeli, kişiler arasındaki sözleşmelere olduğu gibi, devletler arası anlaşmalara da uyulmalıdır. Bir devletler topluluğunun üyeleri, kişilerin ülke içinde devlete tâbi bulunduğunu ve devletin de cihanda insanlığın gelişmesi amacına yönelmiş bir araç olduğunu unutursa, o topluluk artık amacına cevap verememek ve görevini yapamamak durumuna düşer.

VII. Amerika'nın Rolü :

1943 sonlarında Amerika Dış İşleri Bakanı olan *Mr. Hull* şöyle demişti:

«1. İnsanlığın kanaatine saygı gösteren bütün uluslar, özgürlük sorumluluklarını yüklenmek ve bunları uygulamak hususunda temayüz etmişlerdir. Bu uluslar özgür olmaya lâyıktırlar.

2. Büyük veya küçük her egemen ulus, hukukça ve kanunca öbür herhangi bir ulusla eşittir.

3. Başkalarının haklarına saygı gösteren büyük veya küçük bütün uluslar dışardan iç işlerine karışılmamasını istemekte haklıdırlar.

4. Uluslararası anlaşmazlıkları barış yoluyla çözümlenmek azmini taşımak, uluslar arası yasaları kabul etmek, bunun prensiplerine, uluslar ve kişiler arasında düzenin korunmasına esas olacak şekilde uymak... işte bütün bunlar sürekli bir barışın kurulması için harcanan çabaların devamını mümkün kılar.

5. Uluslararası ilişkilerin sağlam olarak korunması için iktisadî alanlarda her türlü ayrı yoldan vazgeçmek zorunludur.

6. İyi komşuluk zihniyetiyle yapılan ve özgürlük, eşitlik, adalet, ahlak ve yasa ilkelerine dayanan uluslararası işbirliği, bir ulusun olduğu kadar bütün ulusların da siyasal, ekonomik, sosyal ve düşünsel refahını korumak ve geliştirmek için en etkin usuldür.

7. Bunlar ulusal inanımızın en önemli ilkeleridir. Bunlar ulusal ve uluslararası hareket tarzına temel olarak bütün dünyada uygulanabilir.»

İktisat ve teknoloji bakımından dünyanın en ileri ülkelerinden biri ve belki de en güçlüsü olan Amerika Birleşik Devletlerinin sorumlu devlet adamının ağzından çıkan ve o zaman, gazetelere geçen bu sözleri gelecekteki dünyanın durumu hakkında insanlara umut ve ferahlık veriyordu. İnsanlık duygularını hiçbir zaman gözden uzak tutmayan ve devletin çıkarlarını bu duygularla bağdaştırmaya çalışan ülkücü devlet adamlarının

çoğaldığı, savaşta özel kazanç arayan sayılı zümrelerin ezildiği ve tüm idealist bir görüşle saptanacak ilkelerin Devletler Hukukuna hâkim olduğu gün, dünyadaki geniş ölçülü kanlı facialara ebediyen son verilmiş olacaktı. Ne yazık ki bütün bunlar, II. Dünya Savaşında 45 milyon insanın ölümünden sonra dahi, gerçekleşemedi. Bununla birlikte insanlık bir gün en iyi ve en doğru yolu elbette bulacaktır. Devletler Hukukunda bu yol, Mr. Hull'ün dediği gibi: «*İyi komşuluk zihniyetiyle yapılan ve özgürlük, eşitlik, adalet, ahlâk ve yasa ilkelerine dayanan uluslararası işbirliği*»dir.

VIII. Entelektüel Çevrelerde Altyapı Çalışmaları :

Bugün Birleşmiş Milletlere bağlı veya bağımsız, Unesco gibi türlü kurumların ve dünyanın türlü üniversitelerinin barış için harcadıkları çaba, bir altyapı çalışması olarak, burada önemle kaydedilmeye değer.

Bu altyapı çalışmalarından bizim de kişisel olarak katılmış bulunduğumuz bir tânesine burada değinmek isterim. «*Avrupa Gençlik Teşkilatı*» adındaki bir örgüt 23-25 Eylül 1952 tarihleri arasında, Paris yakınlarındaki Brévière Şatosunda, benim de davetli bulunduğum bir konferans tertiplemişti. Bunun adı «*Conférence Préparatoire des Universitaires d'Europe*» idi. Buradaki «*Üniversiteliler*» kavramına, üniversitelerin hem öğreticileri, hem de öğrencileri dahildi. Hazırlık konferansının amacı da «*Avrupa Üniversitelerindeki öğretim programlarının, Avrupa birliğine temel olacak bir ruhla hazırlanması olanağını araştırıp inceleme*» olarak saptanmıştı. Konferansa demirperde arkasından hiçbir devlet çağrılmamıştı.

Ne hazindir ki bu konferansta delegelerden her biri «*Avrupa*» sorununu, daha çok kendi ülkesinin koşulları açısından ele alıyordu. Meselâ diktatörlükle yönetilen İspanya'nın delegesi, üniversitelere yapılacak tavsiye ve dileklerde: «*Demokratik ruh taşıyan öğretim tarzı*» sözlerinin «*bilimsel değil, siyasal bir nitelik taşıdığını*» ileri sürerek, bunun dilekler listesinden çıkarılmasını istemiş, tabii bu istek kabul edilmemişti.

Benim ilk günkü genel oturumda yaptığım bir konuşma hemen o gün çoğaltılarak bütün delegelere dağıtılmıştı. Bu konuşmadan önemli noktaları, ilgisi dolayısıyla buraya geçiriyorum :

1. Gelecekle ilgili kararlar alınırken, gerek geçmişteki durumu, gerek türlü ülkelerin bugünkü sosyal durumunu iyi öğrenmek ve incelemek gerekir.

2. Bir Türk profesörünün bu toplantıya katılması, öyle sanıyorum ki, konferansın konusu bakımından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bugün

Türkiye burada temsil edilen ülkeler arasında, toprağının en geniş bölümü Küçük Asya'da bulunan tek ülkedir. Bu ülke uzun yüzyıllar boyunca çok geniş Avrupa topraklarında egemen olduğu halde, İmparatorluğundaki din ve kültür ayrılıkları, kurumlarına hâkim olan otokratik ve teokratik düzen dolayısıyla, Avrupa Uluslar Topluluğu dışında yaşadı. Osmanlı İmparatorluğu 1856 Paris Antlaşması ile, *Devletler Hukuku açısından, Avrupa Devletler Topluluğuna* katıldı; fakat yarım yüzyıldan fazla bir süre, yine Avrupalı bir devlet sayılmadı ve *Avrupa Uluslar Topluluğuna* giremedi. Bu giremeyiş yalnız Osmanlı İmparatorluğunda hâkim olan teokratik ve otokratik düzenden ve Müslüman halkın bir bölümünde hristiyanlara karşı duyulan yabancı düşmanlığından ileri gelmiş değildi; bunda hristiyan ulusların, Haçlılar Devri Avrupasından beri Türklere karşı sürdürdükleri düşmanlık duygusunun ve ön yargıların da büyük etkisi vardı.

3. 20. yüzyılın bu ikinci yarısında öyle sanıyor, hiç değilse öyle umuyorum ki yukarıki şöven tutum her iki taraf bakımından da artık sona ermiş bulunmaktadır.

4. Bugün Atlantik Paktının ve Avrupa Konseyinin bir üyesi olan Türkiye her şeye rağmen son yüzyıldan beri yalnız devlet olarak değil, ulus olarak da, halk olarak da Avrupa'ya adım adım yaklaştı ve günümüzde Avrupa Uluslar Topluluğunun bir üyesi oldu.

5. Türkler kendilerine özgü güzel sanatlara ve özellikle aydınlar çevresinde rağbet gören Divan Edebiyatının yanında çok zengin bir Halk Edebiyatına sahip olan soylu ve köklü bir ulustur. Ayrıca insanlık ve kahramanlık hasletlerine sahiptir. Bütün bunlara rağmen, eski Çekoslovak Cumhurbaşkanı *Masaryk* gibi ben de derim ki: «Hiç kimse kendi ulusunu putlaştırmamalıdır, Bir kimsenin diğer uluslardaki bazı üstünlükleri kabul etmesi, onun vatan sevgisini asla zedelemez». Eğer ayrı ayrı ulusların bütün fertleri tıpkı *Masaryk* gibi düşünebilselerdi, «Avrupa Birleşik Devletleri» amacına götüren yol yarı yarıya kısılırdı.

6. Avrupa'yı kurtarmak için gerçeklere doğrudan bakmak ve onları olduğu gibi görmek gerekir. Öyle sanıyorum ki, Türkiye, bu gerçeği çok erkenden ve çok iyi anlayıp görebilen sayılı devletlerden biridir. Bu gerçek: «Birleşme çare ve araçlarını arayıp bulmadan özgür Avrupanın çok uzun süre ayakta duramayacağı, yaşamayacağı» gerçeğidir.

7. Siyasal anlaşma ve birleşmeler, gelecekteki Birleşik Avrupa binasının sadece yığma duvarlarıdır. Eğer bunları meydana getiren taş ve tuğlalar harç ve çimento ile birbirine kaynaştırılmazsa, duvarlar mutlaka yıkılmağa ve onların üstüne kurulmuş olan yapı ise birlikte çökmeğe mahkûm-

dur. Politikacılar şimdi Avrupa Birliği binasının yığma duvarlarını yapma-ğa çalışıyorlar. Biz üniversitelilere gelince; görevimiz aydın Avrupa gençliğini bilim ocaklarında «Birleşik Avrupa» binasının harç ve çimentosu olarak yetiştirmektir.

8. Türkiye bu yolda yürümektedir. Buna rağmen geçmişle ilgimizi kesmiş, eski kültürümüzü, eski sanatımızı, halkımızın edebiyat, folklor ve atasözü hazinelerini unutmuş veya ihmal etmiş değiliz: Üniversitelerimizde Türk Sanat ve Edebiyat Tarihi, ayrıca Türk Hukuk Tarihi kürsü ve enstitüleri vardır ve gençlerimiz buralarda kendi ulusal kültürümüz üzerinde araştırma ve inceleme yapma olanağına sahiptirler. Böylece biz Türkler kendimizi —uzak bir gelecek için de olsa— Batı ile Doğu arasında birleşme ve bütünleşme yolunda özgür, ileri insanlık adına, bir «köprü» olma misyonu için hazırlıyoruz.

IX. Sonuç :

Tarihten veya son yıllardan alınarak yukarda özetlenen bazı proje veya dileklerin bugünkü siyasal ve sosyal koşullara uygun olarak gerçekleştirilmesini bütün insan gönülleri ne kadar çok ister. Gerçi bu dilekler henüz bir düştten başka bir şey gibi görünmüyor. Ancak insanlık tarihinde yüzyıllarca önce düş sayılan birçok fikirlerin, kimi zaman yüzyıllar sonra gerçekleştiğini görmüyor muyuz? Her ülkenin ulusal yaşamında ve uluslararası yaşamda hak ve adalet duygusunun, hukuk ve kanun bilincinin tam anlamıyla yer ettiği gün, daha mutlu bir yaşamın başlaması yolundaki bütün engeller kökünden devrilecektir.

Bu bilinç ise, bazılarına kısaca değindiğimiz idealist düşünürlerin ve hukukçuların ortaya attıkları teklifleri, ya da altyapı çalışmalarını, yeni ihtiyaçlara göre geliştirecek ve sürekli barış uğrunda umutsuzluğa düşmeden savaşacak ülkücü fikir ve devlet adamlarının, ulusların düşünsel ve siyasal yaşama egemen olmaları sayesinde yerleşmeğe başlayacaktır. Tarihin akışına baktığımız zaman, insanın birçok umut kırıcı olaylara rağmen sürekli olarak gelişmeye doğru giden bir yaratık olduğunu gördüğümüz için, bu konuda kötümser değiliz. Bizim görmediğimiz iyi zamanları elbette torunlarımız göreceklerdir; nitekim insanların bir kısmını hayvan düzeyine indiren ve bunu doğal sayan İlkçağ uygarlıklarındaki kölelik kurumunun kaldırılması, Ortaçağdaki savaşların önemli sebeplerinden biri olan din ayrılıklarının artık —İrlanda müstesna— bir savaş sebebi olmaktan çıkmış bulunması gibi, büyük dedelerimizin görmediği birçok iyi gelişmeyi bizler gördük. Zaman, insanlığın mutluluğu için çalışıyor kanısındayız.